

DOI: <https://doi.org/10.36719/3005-3137/10/144-149>

Yeganə İsmaylova
Bakı Dövlət Universiteti
Filologiya elmləri doktoru
Bakı, Azərbaycan
<https://orcid.org/000-0003-3836-2229>
yegane-n@mail.ru

Əlifba və orfoqrafiya ilə bağlı prof. V.Xulufunun baxışları I Türkoloji Qurultayın gündəliyində

Xülasə

I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının həyatında yeni mərhələnin əsasını qoyan böyük hadisələrdən biridir. Qurultayda latın əlifbasına keçidin böyük perspektivləri müzakirə edilmiş, yeni əlifbanın qəbulunun elmi-metodiki prinsipləri işlənib hazırlanmışdır. 1926-cı ildə Bakıda keçirilən I Türkoloji Qurultayda müzakirə edilən dil məsələləri arasında türk dillərinin tarixi və inkişafı ilə bağlı nəzəri məsələlər xüsusi yer tuturdu. Bu məsələlər V.V.Bartoldun məruzəsində qismən öz əksini tapmışdı. Geniş şəkildə B.Çobanzadə, N.N. Poppe, A.N. Samoyloviç, N.I. Aşmarin və M.F. Köprülüzadənin məqalələrində əks olunmuşdur. Məqalədə Altay dillərinin qohumluğu, türk dillərinin, qədim türk dillərinin yaxın qohumluq əlaqəsi, türk xalqlarının ədəbi dilinin inkişafı, onların türk dillərinin öyrənilməsi və dialektinin öyrənilməsi təhlil edilmişdir. I Türkoloji Qurultay bütün türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının həyatında böyük ictimai-siyasi və mədəni hadisə oldu. Türk dilinin latın əlifbasına keçməsi imperiya siyasətinin əsas ideyası olduğu dövrdə yeni forma və məzmun kəsb edirdi. Bu ideya türk xalqlarının inkişafına və mütərəqqi dünya elmi arenasına inteqrasiyasına təkan verdi.

Açar sözlər: *I Türkoloji qurultay, Bakı, türk xalqları, dil məsələləri, repressiya, əlifba, orfoqrafiya, alınma sözlər*

Yegana Ismailova
Baku State University
Doctor of Philology
Baku, Azerbaijan
<https://orcid.org/000-0003-3836-2229>
yegane-n@mail.ru

Professor V.Khulufu's Views on the Alphabet and Orthography Are Included in the Agenda of the First Baku Turcology Congress

Abstract

The I Turkological Congress is one of the remarkable events that laid the foundation for a new stage in the cultural integration of the Turkic peoples. The great prospects of the transition to the Latin alphabet were discussed at the Congress and the scientific and methodological principles of the adoption of the new alphabet were developed. Among the language issues discussed at the I Turkological Congress held in Baku in 1926, theoretical issues related to the history and development of Turkic languages occupied a special place. The expression of these questions was partially reflected in the report of V.V. Bartold. It was widely reflected in the articles of B. Chobanzadeh, N.N. Poppe, A.N. Samoilovich, N.I. Ashmarin and M.F. Köprülüzadeh. The article deals with the relationship of the Altaic languages, the close relationship of the Turkic languages and the ancient

Turkic languages, the development of the literary language of the Turkic peoples, the study of their Turkic languages and dialects. The I Turkological Congress was a major socio-political and cultural event in the life of all Turkic peoples, including the Azerbaijani people. The transition of the Turkish language to the Latin alphabet was the main idea of imperial policy, and it took on a new form and content at a time when this idea gave impetus to the development of the Turkic peoples and their integration into the progressive world scientific arena.

Keywords: *First Turkological Congress, Baku, Turkic peoples, language issues, repression, alphabet, orthography, borrowed words*

Giriş

2026-cı ilin fevral ayında Bakı şəhərində Birinci Türkoloji Qurultayın təşkilinin 100 ili tamam olur.

Birinci Türkoloji Qurultay ortaq zəngin keçmişə və qədim irsə malik türk xalqlarının mədəni integrasiyasında mərhələ yaratmış müstəsna əhəmiyyətli hadisələrdəndir. Beynəlxalq miqyaslı bu unikal elmi forumda türkologiyanın ən aktual məsələləri geniş və sistemli müzakirə obyektinə çevrilmiş, türk dünyasının dili, tarixi, etnoqrafiyası, ədəbiyyatı və mədəniyyətinin gələcəyi ilə bağlı vacib qərarlar qəbul edilmiş, latın qrafikası əsasında vahid ümumtürk əlifbasına keçilməsi xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Bakı şəhəri XX əsrin əvvəllərindən intellektual həyatın yüksək səviyyəsi ilə seçildiyi və dünya türkologiyasının nüfuzlu mərkəzlərindən biri kimi tanındığı üçün Birinci Türkoloji Qurultaya ev sahibliyi etmişdir. Türk respublikaları arasında yeni əlifbanın ilk kütləvi tətbiqinə məhz Azərbaycanda başlanılması isə hələ XIX əsrdən etibarən burada mütərəqqi düşüncəli ziyalıların əlifba islahatı uğrunda apardıqları ardıcıl mübarizənin nəticəsi idi.

Tədqiqat

Birinci Türkoloji Qurultayda səslənən başlıca fikir və müddəaların həyata keçməsinin qarşısı az sonra bolşevik rejiminin və sovet totalitar idarə üsulunun yaratdığı maneələrlə sərt formada alınmış, qurultay nümayəndələrinin böyük əksəriyyəti 1930-cu illər repressiyasına məruz qalmış, bununla da türkologiyanın inkişafına olduqca ağır zərbə vurulmuşdur. Yalnız ötən əsrin sonlarında əldə etdikləri milli müstəqillik türk xalqlarının mədəni dirçəliş yollarını işıqlandırmış, mühüm problemlər sırasında latın qrafikalı ümumtürk əlifbasının tətbiqini bir daha aktuallaşdırmışdır.

Birinci Türkoloji Qurultayın vaxtilə irəli sürdüyü bir çox ideyalar müasir şəraitdə uğurla gerçəkləşdirilir. Türk dünyasının yenidən vahid ailə şəklində formalaşması istiqamətində diqqətəlayiq nailiyyətlər qazanılmışdır. Türk ölkələri arasında qardaşlıq ruhu ilə müttəfiqlik münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi və qarşılıqlı mədəni əməkdaşlıq əlaqələrinin dərinləşdirilməsinə doğru qətiyyətlə atılan addımlar artıq davamlı xarakter daşımaqdadır. 2025-ci il oktyabrın 6–7-də Qəbələ şəhərində keçirilən Türk Dövlətləri Təşkilatı Dövlət Başçılarının 12-ci Zirvə Görüşünün Bəyannaməsində Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi çağırışının öz əksini tapması bunun daha bir təzahürüdür (<http://www.prezident.az>).

1926-cı ilin 26 fevral - 6 mart günlərində Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji qurultay türk xalqlarının həyatında iz qoyan, bütün türk xalqlarının elmi və mədəni inkişafı üçün perspektiv əhəmiyyət daşıyan mühüm bir hadisə oldu. Stenoqrafik hesabatın titul səhifəsində qurultayın sonuncu günü kimi 5 mart göstərilisə də, qurultay öz işini martın 6-da da davam etdirmiş, 16-cı və 17-ci iclaslar məhz həmin gün keçirilmişdir. Qurultayın açılışında 6 nəfər – Əli bəy Hüseynzadə, V.Baq, Mustafa Quliyev, N.Y.Marr, A.V.Lunaçarski və V.Tomsen rəyasət heyətinin fəxri üzvlüyünə seçildi. Bundan başqa, qurultayın adından bir sıra təşkilatlara və şəxslərə, o cümlədən türk dillərinin Orxon kitabələrini ilk dəfə oxumuş, onların türk xalqlarının yazılı abidəsi olduğunu sübut etmiş görkəmli Danimarka alimi Vilhelm Tomsenə təbrik teleqramlarının göndərilməsi də qərara alınır. 131 nəfər nümayəndənin iştirak etdiyi I Türkoloji qurultayda 9 gün ərzində 17 iclas keçirilmiş, türk xalqlarının tarix, etnoqrafiya, dil, ədəbiyyat və mədəniyyət məsələlərini əhatə edən həm nəzəri, həm də əməli

xarakterdə olan çoxlu məsələlər geniş müzakirə edilmişdir (Nərimanoğlu, Ağakışiyev, 2006, s.32; 2, s.18).

İclası Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səməd Ağamalıoğlu sədrlik etmiş, qurultayın Rəyasət Heyətinə aşağıdakı şəxslər seçilmişdilər: Səməd Ağamalıoğlu, Ruhulla Axundov, Həbib Cəbiyev, tanınmış şərqşünas-tarixçi alim akademik Bartold, akademik Oldenburq, Avropa alimlərinin nümayəndəsi professor Mensel, RSFSR Xalq Maarif Nazirliyindən Naqovitsin, professor Bəkir Çobanzadə, professor Samoyloviç, Qazaxıstandan Bəytursun, Yakutiyaqdan Barahov, Şərqşünaslıq Assosiasiyasından Borozdin və Pavloviç, Tatarıstandan Qəlimcan İbrahimov, Başqırdıstandan İdelquzin, Türkiyədən Fuad Köprülüzadə, Dağıstandan Qorqmasov, Özbəkistandan Nahamov, Qırğızıstandan Tunstanov, Türkmənistandan Berdiyev, Krımdan Akçökraklı, Şimali Qafqazdan Əliyev Umar. Bundan əlavə Azərbaycan nümayəndə heyəti və digər respublikalar adından Əli bəy Hüseynzadə, Banq, Mustafa Quliyev, akademik Marr, Lunaçarski və Tomsen qurultayın Rəyasət Heyətinə fəxri üzv seçilmişlər. Qurultayın açılışında T.Mensel bu mötəbər tədbirin tanınmış türkoloq V.Radlovun şərəfinə həsr olunmasını təklif etmişdi. Bu təklif S.Ağamalıoğlu tərəfindən qəbul edilmiş, ancaq bunu diqqətə alan iştirakçılar V.Radlovla yanaşı İ.Qaspiralının da adının əlavə olunmasını istəmişdilər. Beləliklə, qurultay iki böyük insanın - türk xalqlarının tarixində əvəzsiz xidmətləri olan, görkəmli krım-tatar ziyalı İsmayıl bəy Qaspiralının və Orxon-Yenisey abidələrinin ilk tədqiqatçısı V.Radlovun şərəfinə həsr edilmişdi (Nərimanoğlu, Ağakışiyev, 2006, s.45; 2, s.21).

1926-cı ilin 26 fevral - 6 mart tarixlərində Bakı şəhərində təşkil edilmiş I Türkoloji Qurultay XX əsrdə türk dünyasının, eyni zamanda, Azərbaycan xalqının elmi-mədəni və ictimai-siyasi həyatında baş vermiş ən əlamətdar hadisələrdən biridir. Türk coğrafiyasının mədəni inteqrasiyasına yönəlmiş və olduqca mühüm bir mərhələnin əsasını qoymuş bu tarixi hadisə, birinci növbədə, öz mahiyyəti və çoxsaylı türk xalqları üçün bir sıra tələyüklü məsələlərin gündəmə gətirilməsi və sistemli şəkildə gerçəkləşdirilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu qurultayın tribunasında SSRİ ərazisində yaşayan türk xalqlarının dili, ədəbiyyatı, tarixi, əlifbası, etnoqrafiyası və mədəniyyəti ilə bağlı yaxın gələcək üçün düşünülmüş bir sıra əhəmiyyətli qərarlar qəbul edilmiş, latın qrafikalı əlifbaya keçidin elmi-metodik prinsipləri ətraflı şəkildə işlənib hazırlanmışdır. Qurultayda akademik V.V.Bartoldun “Müasir vəziyyət və türk xalqları tarixinin araşdırılmasının ən yaxın vəzifələri”, İ.Borozdinin “Tatar mədəniyyəti sahəsində ən yeni kəşflər”, A.A.Müllerin (alman əsilli) “Türk xalqlarının təsviri sənəti haqqında”, S.İ.Rudenkonun “Türk xalqları etnoqrafiyasının öyrənilməsinin müasir vəziyyəti və ən yaxın vəzifələri”, Artur-Zifeldin “Türk dillərində elmi terminologiyanın yaranması prinsipləri haqqında”.... və s. məruzələri böyük əhəmiyyət kəsb edir (Nərimanoğlu, Ağakışiyev, 2006, s.56; 2, s.37).

Tanınmış türkiyəli alim, uzun müddət Türk Dil Qurumuna rəhbərlik etmiş prof. Şükrü Haluk Akalın yazır: “Geniş mənada türklərlə bağlı araşdırmaları, dar mənada isə türk dili ilə bağlı aparılan tədqiqatları özünün əsas mövzusunə çevirən türkologiyanın tarixində, əlbəttə, bir çox qurultay, konqres və toplantılar təşkil edilmişdir. Ancaq bunlardan heç biri 1926-cı il 26 fevral – 6 mart tarixlərində Azərbaycan SSR-nin paytaxtı Bakıda keçirilmiş I Türkoloji Qurultay qədər təsir gücünə malik, möhtəşəm və bütün türk xalqlarının, eyni zamanda qurultay iştirakçılarının da tələyini dəyişdirəcək səviyyədə və çərçivədə olmamışdır” (<http://www.akalin.gen.tr>).

I Türkoloji Qurultayda türkologiyanın yeddi böyük problemi üzrə müzakirələr aparılmış və müvafiq qərarlar qəbul edilmişdi:

Əlifba məsələsi; 2. İmla-ortoqrafiya problemi; 3. Termin məsələsi; 4. Tədris-metodika məsələsi; 5. Qohum və qonşu dillərin qarşılıqlı əlaqəsi və interferensiya problemləri; 6. Türk dillərinin ədəbi dil problemləri, o cümlədən, orta qədim ədəbi dil məsələsi; 7. Ulu dil nəzəriyyəsi və türk dillərinin tarixi problemləri.

1926-cı il fevralın 26-dan martın 6-dək baş tutan Qurultayın materiallarını təqdim etməzdən əvvəl qurultaya qədərki hazırlıq prosesinə tarixi qiymət vermək lazımdır. Bu prosesdə digər təşkilati məsələlərlə yanaşı ən mühüm vəzifə kimi əlifba məsələsi önə çəkilir, ilk növbədə isə türkdilli xalqların M.Füzulidən M.F.Axundzadəyə qədər “əlifba uğrunda mücadilə” mərhələsi nəzərdən

keçirildi. Əlifba mücadiləsində Mirzə Fətəli Axundzadənin, Məhəmmədəğa Şahtaxtının, Bəkir Çobanzadənin, Abdulla Tağızadənin, Səmədbəy Ağamalıoğlunun, Firudinbəy Köçərlinin, Cəlil Məmmədquluzadənin, Ömər Faiq Nəmanzadənin və başqalarının bu barədə fikir və mülahizələr diqqətə çatdırıldı.

Əsrlərlə davam edən əlifba mücadiləsi nəhayət, çar Rusiyasının süqutundan sonra 1924-cü ildə S.Ağamalıoğlunun rəhbərliyi ilə müvafiq Komissiyanın uğurlu cığırına düşə bildi. Komissiyaya Cəlil Məmmədquluzadə, Vəli Xulufu, Xəlil Səid Xocayev, Bəkir Çobanzadə daxil edildi və onlar əlifba məsələsinin müzakirəsi ilə bağlı görüşlər keçirildi. Yeni əlifbanın tərəfdarları və əleyhdarları ilə qızgın mübahisəli tədbirlərdən biri də Kırmda baş tutur. Təkcə bu fakt sübut edir ki, ancaq əlifba məsələsi deyil, həm də türkçülük missiyası ideya olaraq nə dərəcədə yüksək səviyyədə qarşıya qoyulmuşdu. Və bu proses qırmızı inqilabçıların, özəyini Rusiya Dumasından alan bolşeviklərin yeni qurduqları sovetlər birliyində baş verirdi. Üstündən bir əsrə yaxın vaxt keçdikdən sonra tarix sübut edir ki, imperiya xisləti heç bir vəchlə öz iyrənc siyasətindən əl çəkmir. İstər Qurultay materiallarında məruzə və çıxışlardan gətirilən sitatlarda, istər Qurultayın işinə kənar müdaxilələrlə bağlı mülahizələrdə, istərsə də şahidlik və şəhidlik edən yüzlərlə arxiv sənədlərinin surətlərində biz bu iyrəncliyin ən qatı və qəddar üzünü, qara məzmunlu qırmızı sifətini görürük.

Türkologiya tarixində "Bakı Qurultayı" adı ilə tanınan Birinci Türkoloji Qurultayın əhəmiyyəti yalnız məruzələrdə qoyulan problemlərlə ölçülmür. Bütün Türk dünyasında ortaq əlifba, ortaq yazı, ortaq termin və nəhayət, ortaq dil məsələsinə yönələn çıxışların edildiyi, müzakirələrin aparıldığı qurultay öz iştirakçıların da tələyinə mühüm təsir göstərmişdir. Belə ki, ana dilini mükəmməl şəkildə ifadə edəcək əlifba, imla, metodika, o cümlədən bir çox vacib məsələləri müzakirə edən görkəmli alimlər qurultaydan bir müddət sonra səbəbsiz təhdidlərə, haqsız təqiblərə, amansız işgəncələrə məruz qaldı, ölümə və sürgünə məhkum edildilər. Təkcə bu faktı qeyd etmək kifayətdir ki, qurultaya Azərbaycandan qatılan iştirakçılardan yalnız bir neçəsi Stalinin repressiya dönməmindən əvvəl öz əcəli ilə ölmüşdür, qalan bütün iştirakçılar totalitar rejimin qurbanı olmuşdur.

Əlifba islahatı məsələsi Azərbaycanda XIX əsrdən başlayaraq M.F.Axundov başda olmaqla dövrün tərəqqipərvər ziyalıların diqqət mərkəzində dayanmışdır (<http://www.prezident/az>).

Türkoloji Qurultay türk xalqlarının mədəni integrasiyasında yeni mərhələnin təməlini qoymuş diqqətəlayiq hadisələrdəndir (<http://www.prezident/az>).

Məlumdur ki, sovetləşmənin ilk illərində latın əlifbasına keçmək günün ən aktual problemlərindən birinə çevrildi və bu işin realizəsi məqsədi ilə yeni Əlifba Komissiyası təsis olundu. Lakin yeni əlifbanın qəbulunda Azərbaycan ziyalıları heç də yekdil fikirdə deyildilər. Onlardan bəziləri əski əlifbanı – ərəb əlifbasını saxlamağı və onun üzərində müəyyən islahatlar aparmağı iddia edirdilərsə, digərləri də ondan imtina edib latın əlifbasına keçməyin tərəfdarı və təəssübkeşi kimi çıxış edirdilər. Sovet siyasi-ideoloji sistemi ərəb əlifbası tərəfdarlarını mürtecə, latınçıları isə yenilikçi kimi qələmə verir və təqdir edirdilər. Şübhəsiz ki, yeni əlifbaya keçid Vəli Xulufunun dediyi kimi yalnız «hərflərin dəyişdirilməsi demək deyildi», bu, eyni zamanda yeni dövrün, xüsusilə də türkdilli xalqların ictimai-siyasi, mədəni həyatında mühüm rol oynaya biləcək tarixi hadisə idi. Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səməd Ağamalıoğlunun rəhbərliyi altında Fərhad Ağazadə, Xəlil Səid Xocayev, Cəlil Məmmədquluzadə, Bəkir Çobanzadə, Vəli Xulufu və başqaları yeni əlifbanın ümumtürk əlifbasına çevrilməsində səy və bacarıqlarını əsirgəməmişlər.

Birinci Beynəlxalq Türkoloji Qurultay bir çox məsələlər kimi yeni imla mətnlərinin və mükəmməl imla lüğətlərinin hazırlanmasını da Azərbaycan ziyalıların qarşısında bir vəzifə kimi qoydu. Əslində yeni əlifbaya keçid prosesinin özü də bunu diktə edirdi. Yeni dövrün qarşıya qoyduğu bu həyatı vacib vəzifələrin yerinə yetirilməsində maraqlı olan V.Xulufu Azərbaycanın xalq dili lüğətinin «Tədqiq və Təəbbüb Cəmiyyəti» ilə bərabər dünyaya gəldiyini qeyd etsə də, bu məsələ ilə bağlı bir çox problemin türkoloji qurultaydan sonra da həll edilmədiyini, böyük çətinliklərlə üzləşdiyini gizlətmirdi. Məhz bunun nəticəsi idi ki, 24 yanvar 1928-ci ildə Bakı şəhərində ilk imla konfransı çağırıldı. Professor Adil Babayevin yazdığı kimi: «Bu konfransda (söhbət birinci imla konfransından gedir – C.Q.) qəbul edilmiş imla qanunlarının bugünkü imla qanunları ilə əlbəttə, oxşar

və fərqli cəhətləri vardır. Biz bu fərqli cəhətləri müqayisə etmək, həmin imla qanunlarının bugünkü elmi tələblərə nə dərəcədə cavab verib-verməməsini şərh etmək fikrində deyilik. Həmin konfransda qəbul edilmiş imla qaydaları, əsasən B.Çobanzadənin konfransın müzakirəsinə verdiyi tezlərdən ibarətdir. Buna görə də həmin konfransda qəbul edilmiş imla qaydaları tamamilə B.Çobanzadənin imla qayda və qanunları haqqındakı görüşləri ilə eynidir. Konfrans B.Çobanzadənin məruzəsinə kiçik dəyişiklik və əlavə etməklə 41 maddədən ibarət imla qaydaları qəbul etmişdi (Babayev, 1998).

Məlumdur ki, yeni əlifba elm, təhsil, dil və maariflə bağlı bir çox problemlərin də həll olunmasının zəruriliyini gündəmə gətirdi. Bu əlifbanın qəbulunda, təbliğində və yazı (imla) qaydalarının hazırlanmasında V.Xulufunun da müstəsna xidmətləri vardır. Müəllifin 1925-ci ildə “Yeni Türk Əlifba Komitəsi” nəşriyyatında çap etdirdiyi «Yeni türk əlifbası ilə yazı qaydaları» kitabı alimin bu istiqamətdə gördüyü çoxsaylı əməli işlərdən biridir. Onun beş başlıq altında («Türkcədə hərflər və səslər», «Ahəng (harmoniya)», «İsim», «Məsdər», «Ədat») ümumiləşdirdiyi (qruplaşdırdığı) kitabında sözlərin düzgün yazılış (orfoqrafiya) qaydaları barədə müfəssəl məlumat verilir (Xuluflu, 1930, s.6; Xuluflu, 1931, s.76).

Bütün bunlara baxmayaraq, Vəli Xuluflu yeni əlifbaya keçməyin ən böyük çətinliyini ərəb əlifbasının öz mahiyyətində, indiyə kimi bu əlifbaya dair orfoqrafiya lüğətlərinin hazırlanmamasında, yəni müəyyən bir ənənənin olmamasında axtarırdı. Eyni zamanda o, haqlı olaraq göstərirdi ki, yeni orfoqrafiya lüğətinin tətbiqinə mane olan əsas amillərdən birini də «Azərbaycan ləhcəsinin hələ ədəbi bir dil şəklini almamasında aramalıyız».

Professor V.Xuluflu hesab edirdi ki, xalq dili lüğəti türkdilli xalqların genetik qohumluğunun üzə çıxmasına elmi dəlillərlə, xüsusilə də dil faktları ilə yardım edəcəkdir. Maraqlıdır ki, V.Xuluflu 1931-ci ildə keçirilən II imla konfransının yekunlarına münasibət bildirərkən də ümumi məsələləri təhsilin, savadsızlığın ləğvində ixtisaslı kadrlara da böyük ehtiyacın yarandığını xüsusilə qeyd edirdi. V.Xuluflu 1931-ci ildə keçirilən ikinci imla konfransının yekunlarına həsr etdiyi məqaləsində yazırdı: «Bu məsələ (imla məsələsi – C.Q.) bir cəhətdən elmi, texniki olmaqla bərabər, həm də siyasi bir məsələdir. Konfrans burda iki uklon ilə mübarizə aparmalı idi». Alim iki uklon deyərək yeni əlifbaya qarşı çıxan «sağ» və «sol» uklonları nəzərdə tuturdu (Qasımov, 2019, s.402).

V.Xuluflu eyni zamanda görkəmli folklorşünas olmuşdur. V.Xuluflu topladığı “Koroğlu” dastanları ilə sübut etdi ki, bu dastan xalq arasında aydın düşüncədə yaşamaqdadır. “Koroğlu” dastanının 1929-cu il nəşri Azərbaycanda çap olunan, “Koroğlu”nun digər nəşrlərinin hazırlanmasında mühüm rol oynamışdır. Təəssüf ki, repressiya dövrünün irticası alimin folklor sahəsində gələcək işlərini yarımçıq qoymuşdur. Mərhum folklorşünasın dastanın toplanması və nəşri sahəsində gördüyü tarixi işlər bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişdir və onun hazırladığı “Koroğlu” nəşri koroğluşünaslığımız üçün də dəyərli mənbələrdən biridir. V.Xulufunun bu nəşri ümumilikdə “Koroğlu”nun 10 qolunu, dastandan xeyli əvvəl yaranmış bir oğuznamə variantını əhatə edir. Qolların hamısı aşiq repertuarından qələmə alınmışdır. “Koroğlu” bütün ziddiyyət və təzadlardan azad qılın və söz qəhrəmanıdır (Xuluflu, 1929, s.3).

Nəticə

Türk dünyasında tarixi hadisə kimi anılan 1926-cı il I Beynəlxalq Türkoloji Qurultay türk etnosları arasında global məsələləri müzakirəyə çıxaran və onların həlli uğrunda müəyyən işlər görən toplantı kimi XX əsrdə türk təfəkküründə böyük iz buraxmış bir sıçrayış idi. Bütöv türk dünyasının milli dəyərlərinin üzə çıxarılması, təbliği və araşdırılmasını qarşılarına məqsəd qoyan qurultay iştirakçıları tarixi keçmişimizin, elm və mədəniyyət sahələrindəki varisliyin qorunub saxlanılmasında, ədəbi dilimizin inkişafında və s. bu kimi məsələlərdə mühüm addımlar atmışdır. Qurultayın keçirilməsində Azərbaycan ziyalılarının marağı əlifbanın dəyişdirilməsi, ortaqların türk terminlərinin yaradılması, imza məsələləri, türkologiya elminə dünya türkoloqlarının diqqətini yönəltmək və s. idi.

İmperiyanın məkrli marağı isə dünyada türkçülüğü təbliğ edən, Türk xalqlarının qohumluq əlaqələrini ciddi araşdıran şərqşünas və türkoloqların kimliyini, baxışlarını müəyyənləşdirmək idi.

Bu mənada I Türkoloji Qurultay Moskvanın – imperiyanın milli əxlaq, milli təfəkkürə, yaddaşa, şəcərəyə, bir sözlə, “Türkləşmək, islamlaşmaq və Avropalaşmaq düşüncəsini” çarmıxa çəkmək üçün qurduğu dar ağacı idi. Çarmıxa çəkilən təkcə türkoloqlar deyil, həm də Türkologiyamız və Türkoloji təfəkkürümüz idi” (Qasimov, 2019, s.152).

Ədəbiyyat

1. 1926-cı il I Bakı Türkoloji qurultayı (2006). Stenoqram materialları, biblioqrafiya və foto-sənədlər. Ruscadan tərcümə, ön söz və şərhlərin müəllifləri: K.V.Nərimanoğlu, Ə.Ağakışiyev, Ə. Bakı: Çinar-çap, 352s.
2. Stenoqrafiçeskiy otçet. (1926). Perviy Vsesoyuzniy Tyurkoloqiçeskiy syezd. 26 fevralya -5 marta 1926 q. q. Baku, ASSR, 283 s.
3. Akalın, Ş.H. (1926). Bakü Birinci Türkoloji Kurultayının 90. Yılı Dolayısıyla / <http://www.akalin.gen.tr>
4. Qasimov, C. (2019). Birinci Türkoloji qurultay: Şahidlər və Şəhidlər. B.735s.
- 5.Xuluflu, V. (1930). Azərbaycan xalq dili lüğəti, «Azərbaycanı öyrənmə yolu» jur. №
6. Xuluflu, V. (1929). İmla lüğəti, Bakı, 342s.
- 7.Xuluflu, V. (1931). II imla konfransının yekunları. «Azərbaycanı öyrənmə yolu» jurnalı, № 2- 3.
- 8.“Yeni əlifba” və “Yeni yol” qəzetinin 10 illiyi məcmuəsi. (1932). Bakı, 35 s.
- 9.Babayev, A. Bəkir Çobanzadə. (1998). Bakı: Şərq-Qərb, 168 s.
- 10.Birinci Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında, (2005) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (9 noyabr) <http://www.prezident.az>
- 11.Birinci Türkoloji Qurultayın 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında, (2016). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (18 fevral) <http://www.prezident.az>
- 12.Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında. (2025). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (23 oktyabr) <http://www.prezident.az>
- 13.Koroğlu dastanı. (2017). (V.Xuluflu nəşri-1929) (Təkmilləşdirilmiş və yenidən işlənmiş təkrar nəşr. Nəşri açıqlayan və tərtibçi Y.N.İsmayılova.180s.

Daxil oldu: 05.01.25

Qəbul edildi: 03.03.25